

The Daily Life and Religion in Kars

Mehmet BERKTAŞ*

Abstract

In this our research, we try to explain religious life which composes umbrella of religion that is a sociological reality religion, devotion, being temporality, culture and daily living. Generally we express that how religious life which reflects the most clearly social life and factors, to be performed and perceived in Kars and around by making studies and also features, importance and effects on individuals and communal group, additionally, individuals daily living, devotion and facts of being Temporality of social groups and individuals at all points.

Significant evidences are obtained about religious life in Kars and around to be used documentation method in academic part of our research and questionnaire method in practical section.

As a result of research, it is revealed clearly that religion has a considerable influence on social organism and culture, there is an interactive relationship among elements which constitute social organism, daily life has both sociological and social reality, all societies which live some improvement and variation, encounter with the fact of being temporariness, in Kars and around, religious life experienced variation and transformation. Besides, research findings indicate that district people didn't be temporariness in the strict sense and absolutely in spite of formal and symbolical modernization. Although district people's standard of living, modes of living, frames of mind, visions of world and consumption habits get changed in time, it is detected that traditional and religious values are still effective on current daily way of life of district people.

Keywords: Religion, Human, Daily life, Being Temporality, Kars.

Kars'ta Gündelik Hayat ve Din

Mehmet BERKTAŞ

Öz

Bu araştırmamızda önemli birer sosyolojik gerçeklik olan din, dindarlık, dünyevileşme, kültür ve gündelik hayatın şemsiyesini oluşturan dini hayatı izah etmeye çalıştık. Genel manada toplumsal yaşamın ve unsurların en açık şekilde görüldüğü ortam olan dini hayatın, Kars ve çevresinde nasıl algılandığı ve nasıl yaşandığı ile ilgili çalışmalar yaparak Kars ve çevresinde yaşanan dini hayatın özelliklerini, önemini, bireyler ve toplumsal grup üzerindeki etkilerini, bireylerin gündelik hayatlarını, bireylerin ve toplumların dindarlık ve dünyevileşme olgularını her yönüyle açıkladık.

* Graduate Student, University of Kafkas Social Science Institute, Department of Philosophy and Religion Sciences, Branch of Sociology of Religion, Kars, Turkey.
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kars Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

memo_semra@hotmail.com

ORCID 0000-0002-8040-5336

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 18 June / Haziran 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 05 July / Temmuz 2020

Published / Yayın Tarihi: 08 July / Temmuz 2020

Volume / Cilt: 7; **Issue / Sayı:** 14; **Pages / Sayfa:** 331-358.

Suggested ISNAD Citation: Mehmet Berktaş, "Kars'ta Gündelik Hayat ve Din", Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/14 (Temmuz-July 2020), 331-358. www.dergipark.org.tr

Araştırmamızın teorik bölümünde dokümantasyon yöntemi, uygulamalı bölümünde tasvir (anket) yöntemi kullanılarak, Kars ve çevresindeki dini hayat ile ilgili önemli bulgular elde edilmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda; dinin sosyal yapı ve kültür dünyasında önemli bir etkisinin olduğu, toplumsal yapıyı oluşturan öğeler arasında birbirini etkileyecek şekilde ilişkilerin bulunduğu, gündelik hayatın sosyolojik olduğu kadar dini bir gerçekliğe de sahip olduğu, bir takım gelişmelerin ve değişimlerin yaşandığı tüm toplumların dünyevileşme gerçeği ile karşı karşıya kaldığı, Kars ve çevresinde de dini hayatın değişimlere ve dönüşümlere uğradığı tüm gerçekliğiyle ortaya konulmuştur. Ayrıca araştırma bulguları, bölge insanının biçimsel ve simgesel çağdaşlaşmaya rağmen tam manasıyla ve tamamen dünyevileşmediğini göstermektedir. Bölge insanının sosyal süreçler içerisindeki hayat standartları, yaşam şekilleri, düşünce yapıları, dünya görüşleri ve tüketim alışkanlıkları değişime uğrasa da, bölgede câri olan gündelik hayat tarzının belirlenmesinde ve yaşanmasında geleneksel yapının ve dini değerlerin halen etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, İnsan, Gündelik hayat, Dünyevileşme, Kars.

GİRİŞ

1. Dinin Gündelik Hayat ve Sosyolojik Yapı İçindeki Yeri

Din, Arapça deyn kökünden gelmekte ve "örf, adet, ceza ve karşılık, mükâfat, itaat, hesap, boyun eğme, hâkimiyet, galibiyet, saltanat, millet, makbul ibadet, şeriat"; Latince karşılığı olarak da "religion" (insanları tanrıya bağlayan bağ, bağlanma) kelimesi kullanılmaktadır.¹

Din olgusunun kavramı ve tarihi aslında insanlık tarihi kadar eskidir. Bütün tanımlar hülâsa edildiğinde herkes tarafından kabul edilen kesin bir din tanımı da yapılmış değildir. Ayrıca geçmişte dinsiz bir toplum olmadığı gibi gelecek zamanda da dinsiz toplum olmayacağı fikri konusunda birçok düşünür mutabıktır. Bu hakikati Yunan tarihçisi M. Plutarchus şöyle açıklar: "Şöyle bir cihanı gezeseniz duvarları, edebiyatları, yasaları, servetleri olmayan kentler görebilirsiniz fakat tapınağı ve mabudu olmayan kentler göremezsiniz."² İslami açıdan kabul gören genel bir din tanımı, "akıl sahiplerini hüsn-i ihtiyarları ile bizzat hayırlara sevk eden ilahi vaaz" şeklinde yapılmaktadır.³ Sosyoloji/sosyologlar ise, din ile toplum arasındaki etkileşime vurgu yaparak dini şöyle tanımlarlar: "İlahi varlığı benimseme ve kabul etme, bu itikâdından dolayı yerine getirmesi gereken tüm iman, ibadet ve etik davranış uygulamalarının sistemidir."⁴

Dinin, iman ve itikâd gibi alanlarla münasebeti teorik boyutunu; amel, ahlak, ibadet gibi alanlarla münasebeti ameli boyutunu ve toplumsal hayatın bütün yönleri ile ilişkili olması içtimai boyutunu oluşturmaktadır. En eski (ilkel) toplumlardan günümüze kadar gelen her toplumun tarihi süreç içerisinde bir din ve dini inanış biçimlerinin olduğu sosyolojik bir gerçekliktir.⁵

Din, toplumların sosyal ve kültürel sistemleri içinde en önemli faktörlerinden birisidir. Din, bireylerin hem yaratıcıyla hem birbirleriyle hem de yaşadıkları dünya ile münasebetlerini belirleyen temel toplumsal bir normdur. Dinin, tarihsel süreçteki ve içti-

¹ Ömer Faruk Harman, *İlmihal-I İman ve İbadetler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016, 1-2.

² Hasan Tanrıverdi, "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), Kasım 2018, 596.

³ Tahsin Görgün, *İslam ve Ahlak*, Tahsin Görgün (Ed.), "İslam Ahlâk Esasları", Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015, 6.

⁴ Yümni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998, 29.

⁵ Halil Aydınalp, *Gerede'de Dini Hayat*, İstanbul: Gerede Belediyesi Kültür Yayınları, 2012, 23.

mai hayattaki rolü ve önemi hiçbir zaman yadsınmamış, hatta birçok sosyolog ve bilim insanı diğer sosyal norm ve kurumlarında din kurumundan doğduğunu savunmuştur.⁶

Her din en temelde bireysel olduğu kadar kaçınılmaz olarak toplumsaldır. Zira dinler ancak sosyal ve kültürel bir ortamda kendini ifade ederek bütünleştirici özelliğe sahip olabilirler. Dinler ilk önce bireyleri tek tek muhatap alır, sonrasında bireyler arasında bir etkileşim ve iletişim ağı kurarak toplumsal hayatta varlığını hissettirir. Binaenaleyh, toplumsal bir kimlik kazanan dinler ancak varlığı idame ettirebilir. Diğer türlü topluma mâl olmayan veya toplumsal hayatın içerisine girerek içtimai özellik kazanmayan dinler maalesef kendi kurucusunun ölümüyle birlikte tarih sahnesinden silinecektir. Öyleyse dinler varlığını devam ettirmeleri için hem içtimai bir topluma mâl olarak kurumsal bir kimlik kazanacaklar hem de toplumsal şekiller içinde bireyler üstü bir nesnellik kazanarak objektifleşeceklerdir.⁷

Dinin toplumlarda ve sosyal yapılarda farklı önemi ve fonksiyonları da mevcuttur. En önemli fonksiyonları; şuur kazandırma, bütünleştirme, kaynaştırma, çatıştırma, güdüleme, teşkilatlanma, faaliyetler yapma, birlik ve beraberlik sağlama, sosyalleştirme, konfigürasyon, sosyal özdenetim, hüviyet kazandırma, kültürü meydana getirme, geliştirme, aktarma, toplumsal sistemleri değiştirebilme, toplumu dizayn etme, muhafazakarlık, değerler düzeni oluşturma ve meşrulaştırma olarak sıralanabilir.⁸ Bunun yanında dini tecrübenin teorik, pratik ve sosyolojik olmak üzere üç anlatım biçimi bulunmaktadır. Bu anlatım biçimleri aynı zamanda birbirini besleyen ve destekleyen vakıalar olarak toplumsal hayatta yer alır.⁹

Bireylerin ve toplumların toplumsal, içtimai, ahlâki, dini, siyasi, iktisadi gibi yaşam alanlarının gerçekliğinin tezahür ettiği yer gündelik hayatın ta kendisidir. Gündelik hayat dini açıdan bireylerin yaşadığı veya somut olarak ortaya koydukları inanışların görüntüsünü yansıttığı gibi sosyolojik kuramlar ve etkiler sonucunda toplumsal değişimlerin ve dönüşümlerin de yansıtıldığı bir alandır. Bu açıdan gündelik hayat, sosyolojik anlamda göz ardı edilecek, ikinci planda tutulacak, sırt çevrilecek ve gerçekliği önemsenmeyecek derecede basit ve farazi bir alan değildir. Her ne kadar gündelik hayat yaşamdaki gündelik olaylardan ibaret gibi görülsede, esasen gündelik hayat kendi içerisinde daima değişime uğrar ve kendisini yeniler.¹⁰

2. Kars'ta İçtimai Yapı

Araştırma alanımız olan Kars ve çevresinin sosyo-kültürel durumu, gündelik hayatı ve dini yapısı, sosyal hadise ve vakıaların teşekkülüne etki eden muhtelif belirleyici kaidelerin etkisi altında biçimlenmektedir. Bu kanaatlerden yola çıkarak, sosyo-kültürel duruma, gündelik hayata ve dini yapıya etkileri bakımından araştırma alanının tarihi, fiziki ve coğrafi yapısı, demografik özellikleri, iktisadi fonksiyonları, idari yapılanması, öğrenim durumu, sosyal ve kültürel yaşamı ile ilgili bilgilerin verilmesi yerinde olacaktır.

⁶ Nurettin Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002, 272-300.

⁷ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000, 211.

⁸ Ejder Okumuş, *Dinin Meşrulaştırma Gücü*, İstanbul: Özgü Yayıncılık Ark Kitapları, 2005, 48.

⁹ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev: Ünver Günay, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1995, 45-61.

¹⁰ Ensar Çetin, *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, İstanbul 2013, 27-55.

Ülkemizin Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda 9442 km² yüzölçümüne sahip olan Kars'ın; güneyinde Ağrı, kuzeyinde Ardahan, batısında Erzurum ve doğusunda Ermenistan yer alır.¹¹

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en soğuk kuşağında yer alan Kars'ta, karasal iklim hâkimdir. Şehirde kışlar kar yağışlı, sert ve dondurucu olarak geçmekte, bahar mevsimiyle birlikte bol yağış almakta, yazlar ise yağışlı, serin ve yer yer sıcaklıklar görülmektedir. OŞehirde soğuklar ve kar örüntüsü yıl içerisinde uzun bir zaman diliminde etkilidir. Kars, yüksek bir yerde bulunduğundan bitki örtüsü de ona göre şekillenmiştir. Genel anlamda Kars'ta görülen bitki örtüsü, soğuk bozkırdır.¹²

Kars, nüfus bakımından Doğu Anadolu Bölgesi'nin orta büyüklükteki bir şehridir.¹³ Türkiye İstatistik Kurumu'nun 04/02/2020 tarih ve 33705 sayılı Haber Bülteni'nde açıkladığı bilgiler doğrultusunda, Kars ve ilçelerin toplam nüfusu, 285.410'dur.¹⁴ İnsanların daha iyi şartlarda yaşama, eğitim görme, ulaşım imkânlarından yararlanma, sağlık imkânlarından faydalanma daha rahat iş olanaklarının olması, şehrin iklim ve coğrafi açıdan gelişmeye imkân vermemesi, geniş ailelerin parçalanarak çekirdek aileye dönüşmesi, şehirde yapılan tarım ve hayvancılığın geçimi sağlayamaması, dışarıya giden insanlara karşı oluşan özentî vb. nedenlerden dolayı maalesef Kars sürekli olarak dışarıya göç veren bir şehir konumuna gelmiştir. Diğer bir nüfus hareketliliği ise, son yıllarda özellikle hayvancılıkla uğraşan aileler yazın sürüleri ile yaylara çıkıp sonbaharın başlamasıyla tekrar evlerine dönüş yapmasıyla yaşanmaktadır.¹⁵

Kars şehrinin ekonomik yapısını ve dinamiğini belirleyen en önemli parametreler, tarım ve hayvancılıktır. Hayvancılıkta büyükbaş, küçükbaş, arıcılık ve kümes hayvancılığı başta gelir. Hatta kaz yetiştiriciliği bu yöreye ait bir özellik olarak son yıllarda ülke ekonomisindeki yerini almaktadır. İklim şartlarının elverişsizliği nedeniyle sebze ve meyve üretimi kısıtlı imkânlarla yapılmaktadır. Bunun yanı sıra küçük esnaf ve zanaatkarları bir araya toplamak ve düzenli bir şekilde faaliyetlerini yapmaları için şehir merkezinde ve ilçelerde küçük sanayi siteleri ve birçok iş yeri de bulunmaktadır.¹⁶

Kars, çok eski zamanlardan itibaren birçok kültür ve medeniyete merkezlik yaptığından çoğu zaman Doğu Anadolu Bölgesi'nin ticaret merkezi haline gelmiştir. Bulduğu coğrafi ve stratejik konumundan dolayı birçok ticaret merkezlerinin de uğrak ve geçiş yeri olmuştur. Bunlardan en önemlisi, tarihi İpek Yolu üzerinde yer almasıdır. Aynı zamanda Asya ile Avrupa arasında yapılan ticaret yolu üzerinde yer almaktadır. Kars, İran, Ermenistan, Azerbaycan, Nahcivan ve Gürcistan ülkelerine çok yakın sınırları bulunmaktadır. Aynı zamanda ülkemizin Orta Asya ülkelerine açılan bir kapısı durumundadır.¹⁷

Kars; doğal yapısından, beşeri unsurlarından, coğrafi konumundan, birçok doğal ve mimari eserlere sahip olmasından dolayı her geçen gün turizmi artan bir yerleşim yeridir. Çok eski dönemlerden kalma özellikle Rus, Selçuklu, Ermenistan, Osmanlı ve Baltık mimarisine ait eserler uzun yıllar boyunca kalıcılığını korumuş ve turistlerin ilgi odağı

¹¹ Editör ve Koordinatör Faruk Bekarlar, *KARS 2002*; Kars Valiliği tarafından 2002 yılında Önder Matbaacılığa Bastırılmıştır: 43.

¹² *KARS 2002*, 48-52.

¹³ *KARS 2002*, 88.

¹⁴ (Erişim Tarihi: 05.03.2020; <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

¹⁵ *KARS 2002*, 91.

¹⁶ *KARS 2002*, 96-130.

¹⁷ *KARS 2002*, 131-134.

olmuştur. Bunun yanında şehir ve çevresinde oluşan doğal zenginlikler turizm ve kültür açısından canlı bir konuma sahiptir.¹⁸

Tarihte yöreye ilk yerleşmeler Alt Paleolitik dönemde başladığından kültürün oluşumu ve sosyal hayatta o dönemden itibaren başlamıştır. Daha sonraki süreçlerde bölge birçok farklı kültürlerin ve uygarlıkların merkezi olduğundan şehre özgü kültürel ve sosyal hayat her zaman canlı kalmıştır. Yörede başta Urartular olmak üzere Kimmerler, İskitlerin bir boyu, Roma İmparatorluğuna bağlı Araks Krallığı, kültür ve sosyal yaşamı uzun yıllar etkileyecek olan Hıristiyanlık olgusunu ortaya çıkaran Partların bir kolu olan Arsaklılar, Sasaniler, Müslüman Araplar, Bagratlılar, Selçuklular, Şeddahlılar, Safeviler, Osmanlılar ve çok sayıda kavim ve beylikler uzun süre burada hâkimiyet kurdular. Şehir her zaman kozmopolit ve etnik kaynaşma tortularını içinde barındıran özel bir yerdir.¹⁹

Eğitim kurumlarının açılması, okullaşma oranının yükselmesi, ulaşım olanaklarının artması, kamu yatırımları, tarım ve hayvancılık gibi sektörlerin çoğalmasıyla şehirdeki kültürel ve sosyal yaşamda adeta bir çığır yaşanmıştır. Teknolojik ve tarımsal malzemelerdeki değişimler ve gelişmeler sosyal yaşamı da etkilemiştir. Daha önceleri geleneksel geniş aile tipi etkin olan kentte birtakım gelişmelerin meydana gelmesiyle aile yapısı çözülerek çekirdek aileye dönüşmeye başlamıştır. Bunun neticesi olarak göç olgusu, şehrin en önemli sosyal problemi olarak baş göstermiştir. Günümüzde insanlar ekonomik sıkıntı ve işsizlik başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı sürekli olarak batıya göç etmektedirler.²⁰

Şehirde sosyal ilişkileri belirleyen en önemli öğeler, hısım-akraba ilişkileri ve kirvelik olayıdır. Şehrin çok farklı etnik grupların etkisinde olması, coğrafi yapısı, iklimi ve konumundan dolayı insanların giyim kuşamı da etkilenmiştir. Şehirde kültürel özelliğinin belki de en canlı etkisi beslenme biçimlerinde ortaya çıkmıştır. Yörede en az değişikliğe uğrayan kültürel ve sosyal yaşam alanlarından biri evlenme biçimi ve geleneğinde görülmüştür.²¹

Kars'taki günlük yaşamın, kültürün ve sosyal hayatın en etkili kurumları arasında din gelmektedir. Dini yaşantı şehirde Ramazan ayında daha artmaktadır. Teravih namazları toplu kılınmakta ve toplu iftar yemekleri yeme âdeti devam etmektedir. Dini değerlerin yaşama aktarılmasında camilerin ve türbelerin de önemi büyüktür. Bunun yanında şehirde yerel özellikli birçok farklı inanış motifleri de bulunmaktadır.²²

Kars'ta, kültürün önemli bir parçası olan edebiyat alanı da gelişme göstermiştir. Bu alan içerisinde en fazla gelişme gösteren branş, sözlü halk edebiyatının da özelliklerini yansıtan Aşıklık geleneğidir. Bu gelenek daha çok Ramazan ayında, düğünlerde, uzun kış gecelerinde ve özel programlarda usta âşıkların saz çalıp doğaçlama yaparak ürettikleri önemli kültür mirasıdır. Bu gelenek sayesinde yörede bilhassa sözlü halk edebiyatı büyük gelişme göstermiştir. Bu kültür, sosyal hayatın da vazgeçilmez bir unsuru olarak dilden dile nesiller boyu aktarılarak yaşatılmıştır.²³

¹⁸ Mucip Demir, *Kars Kent Coğrafyası*, Kars: Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 2014, 300-301.

¹⁹ KARS 2002, 230-235.

²⁰ KARS 2002, 231-235.

²¹ KARS 2002, 235-240.

²² KARS 2002, 240-242.

²³ KARS 2002, 251-259.

Şehir, halk müzikleri ve oyunları açısından zengin bir birikime sahiptir. Türküler ve âşıklık geleneği bu birikimde önemli bir paya sahiptir. Ayrıca şehir sürekli işgal altında olduğundan yaşanan trajik olaylar neticesinde ağıt yakma geleneğini de yaygındır.²⁴

Kozmopolit ve renkli bir toplumsal yapıya sahip olan ilde dil, lehçe ve ağız konuşmaları da farklılık gösterir. Bölgede Karapapak ya da Terekeme, Azeri, Kaçar, Türkmen, Afşar, Bayat, Muğan gibi Türk boyları yerleşik hayat sürdürdüğünden şehirde farklı yerel ağız ve lehçelerin konuşulmasına neden olmuştur.²⁵

3. Araştırmanın Teorik Çerçevesi

3.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, "Kars'ta yaşayan toplumların dini inanç, ibadet, tutum ve davranışlarının belirlenmesi, dini hayata yönelik tutum ve davranışların sosyolojik etkenlere göre nasıl farklılaştığı, dini hayatın gündelik hayat ile olan ilişkisi, dini ve gündelik hayatın içtimai yapı içindeki konumunun ve öneminin ortaya konmasıdır." Araştırmanın uygulama çerçevesini, teorik çerçeve üzerine oturtularak ortaya konulacak olan dinin nazari, ameli ve içtimai boyutlarını ifade eden dini hayata yönelik "Uygulamalı araştırma" bölümü oluşturmaktadır.

Günümüzde Kars'ta yaşanmakta olan dini hayat, Türk toplum yapısında geçerli olan dini hayatın bir parçası olarak önemli kesitler sunmaktadır. Alelhusus, yöre halkının dini hayata yönelik tutumunu, davranışını, fikri yaklaşım tarzını, dini hayatı algılama biçimini doğru ve güvenilir bir biçimde algılayabilmek ve açıklayabilmek için Türkiye'nin kendi tarihi sürecini, toplumsal ve kültürel şartların neşet ettiği sosyal değişim süreçlerinin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türk kültür ve toplumunun tarihsel macerasına bakıldığında üç kırılma noktası bulunmaktadır: Birincisi, kendi kültürlerini oluşturdukları Asya bozkır yaşantısı, ikincisi, 9.yy'da İslam ile tanışıp İslami değerleri, tutum ve davranışları kendi hayatlarına aktarmakla oluşturdukları İslami yaşantı, üçüncüsü ise 19.yy'da Tanzimat'la birlikte başlayan ve halen günümüzde de devam eden batılılaşma sürecidir.²⁶

Kars'ta yaşayan toplumların dini inanç, ibadet, tutum ve davranışlarının belirlenmesinde, dini hayata yönelik tutum ve davranışların sosyolojik etkenlere göre farklılaşmasında; bölgenin tarihi, siyasi, iktisadi ve içtimai yapısı, farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapması, birçok çevre illerle ve ülkelerle bağlantısının olması, geçirdiği sosyal değişim süreçleri, eğitim, ulaşım, sağlık, teknoloji vb. alanlardaki gelişmeler, birçok âlim, şair, âşık, mutasavvif kişilerin bulunması, sanayileşme olgusu, göç ve demografik reaksiyonlar değişik oran ve boyutlarda rol oynamaktadır. Ayrıca tarihsel süreçte ülke genelinde birçok sosyal ve kültürel değişimler yaşanırken Kars bölgesi, hem bu değişkenlerden etkilenen hem de mevcut geleneğini muhafaza eden bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, "sosyal yapı dâhilinde nazari ve empirik din sosyolojisi araştırmalarına muvazi olarak Kars ve çevresinde yaşayan toplumların dini inanç, ibadet, tutum ve davranışlarını betimleyerek dinin nazari, ameli ve içtimai yönlerine ait

²⁴ KARS 2002, 263-272.

²⁵ KARS 2002, 259-263.

²⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000, 50-56.

semptomları açıklamak ve dini hayata yönelik tutum ve davranışlarındaki farklılaşmaları çeşitli değişkenlere bağlı olarak saptamaktır." Böylece hem araştırma alanı olarak seçilen Kars'ta yaşanmakta olan dini hayat betimlemeci bir tarzda açıklanmaya çalışılırken hem de genel manada Türk toplum yapısı içindeki dini hayatın konumu ve önemi de izah edilmeye çalışılacaktır. Gerekli olan tüm araştırmalar tamamlandığında ve değerlendirildiğinde küçük ölçeklide olsa ülkemizdeki din sosyolojisi çalışmalarına bir katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Yapılan araştırmanın bir diğer amacı, dini hayat ile ilgili varılmak veya görülmek istenen sonucu yakalamak değil sosyal bir gerçeklik olarak var olan ve görünen dini hayatı olabildiğince güvenilirli, geçerli ve tutarlı bir şekilde değerlendirerek doğru ve güvenli genellemelere ulaşmaktır.

Ülkemizde toplumsal yapı içindeki süreçte pek çok sosyal ve kültürel değişiklikler yaşanırken, geleneksel yapının halen varlığını sürdürdüğü Kars ve çevresindeki toplumların dini hayatlarını değişik kısımlara ayrılarak türülülük ve hareketliliğine göre kategorik analizi sistemli din sosyolojisi açısından araştırılmaya değer özelliktedir.

3.3. Araştırmanın Problemleri

- "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında cinsiyete göre anlamlı bir ilişki var mıdır?"
- "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında yaşa göre anlamlı bir ilişki var mıdır?"
- "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında öğrenim durumuna göre anlamlı bir ilişki var mıdır?"
- "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında mesleki duruma göre anlamlı bir ilişki var mıdır?"
- "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında medeni duruma göre anlamlı bir ilişki var mıdır?"
- "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında sosyo-ekonomik duruma göre anlamlı bir ilişki var mıdır?"

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Bilimsel bir araştırmada hipotezlerin doğruluğunun veya yanlışlığının ortaya koyulabilmesi için bazı doğru ilkelere gereksinim vardır. Diğer bir ifade ile bir bilimsel yapının temel taşlarını oluşturan ve doğruluğu herkes tarafından kabul edilen temel önermeler olan aksiyomlara gereksinim vardır. Bu temel önermeler (aksiyomlar), hipotez ifade eden cümleler içerisinde dile getirilse de getirilmese de var oldukları kabul edilir. Bundan dolayı sayılıtların doğruluğu ile hipotezlerin doğruluğu arasında bir ilişki mevcuttur. Şöyle ki, ortaya konan hipotezin doğruluğu varsayımların doğruluğuna tabidir. Dolayısıyla, sayılıtlar doğru olmadığında hipotezlerde doğru olmayacak ve sonuç olarak ulaşılan tamimler de doğru olamayacaktır.²⁷

Araştırmadaki temel hipotezimiz, "araştırma alanımızı oluşturan Kars ve çevresindeki sosyal yapı içindeki dini ve gündelik hayat, daha genel bir ifade ile dindarlık olgusuna yönelik tutum ve davranışlar; sürekli gelişen ve değişen teknolojik ve bilimsel

²⁷ Emine Öztürk, *Türkiye'de Aile İçi Şiddet, Kadın Sığınma Evleri ve Din*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: 2008, 8.

ilerlemeler ışığında, ulaşım, sağlık, eğitim gibi alanlarda yaşanan gelişmeler neticesinde, ticari, iktisadi ve sanayi alanındaki ilerlemeler, kentleşme, modernleşme, akılcılaşıma, ferdiyetleşme ve dünyevileşme süreçleri karşısında bazı değişimler gösterse de çok farklı bir tipleşme, rijitleşme ve modelleme oluşturacak biçimde değişiklikler göstermemektedir. Genel anlamıyla yörede mevcut olan yaşam tarzının determinasyonunda geleneksel yapının ve dini değerlerin etkisi halen devam etmektedir."

Araştırma çalışmamızda dini ve gündelik hayata yönelik tutumlar ile bağımsız değişkenler açısından hipotezlerimiz şu şekildedir;

a) Farklı cinsiyete sahip bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlar da bir farklılaşma mevcuttur.

b) Farklı yaş grubundaki bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur.

c) Farklı öğrenim durumuna sahip bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur.

d) Farklı mesleki duruma sahip bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur.

e) Farklı medeni duruma sahip bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur.

f) Farklı sosyo-ekonomik duruma sahip bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur.

3.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Her bilimsel araştırma bir vetire isteyen olgudur. Bir varlık ancak belli bir zaman vetiresinde yapısallaşır. Bu sebeple araştırma, araştırmadaki konunun, amacın ve yöntemin tespit edilmesinden başlayıp, araştırma ile ilgili her türlü problem-çözüm yollarının belirlenmesi ve sonuç olarak bir karara bağlanması veya değerlendirme yapılmasına kadar geçen süreçteki faaliyetlerin bütünüdür. Her araştırmacı, araştırma sürecince faaliyetleri yerine getirirken bir takım zorluklarla karşılaşabilir. İşte araştırmacının bu zorlukları aşma durumu araştırmanın belli sınırlar içerisine çekilmesine ve sınırlandırılmasına sebep olacaktır.²⁸ Yapılan bu araştırmada karşılaştığımız zorluklar şöyle özetlenebilir:

* Araştırma konusunun ve değişkenlerinin belirlenmesi ile ilgili zorluklar

* Deneklere anket formlarının ulaştırılmasında ve deneklere bizzat anketlerin uygulamasında görülen zorluklar

* Deneklerin anket formundaki soruları cevaplandırmada zaman sınırlılığı

* Anket formundaki soruları cevaplandırırken deneklerin bazı ihtirazlar göstermeleri

Araştırma alanı bir araştırmacı için bazen neşet edip büyüdüğü veya hayatında ilk defa gördüğü bir mekân olmasından dolayı sınırlı bilgiye sahip olduğu bir yer olmakla birlikte bazen de hakkında çok şey bilip, öğrendiği veya okuduğu bir yer olabilmektedir. Ancak bu durum, şahsi değerlerimizin anlama gayretinde olduğumuz bölge insanının tutum ve değerleriyle bire bir örtüşmesi gerekliliğini ortaya koymaz.²⁹

Kars ve çevresi, araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Araştırmamız, Kars ve çevresinde yaşayan toplumların dini inanç, ibadet, tutum ve davranışlarının belirlenmesi, dini hayata yönelik tutum ve davranışların sosyolojik etkenlere göre farklılaşması, dini hayatın gündelik hayat ile olan ilişkisinin belirlenmesi ile sınırlıdır.

²⁸ Öztürk, *Türkiye'de Aile İçi Şiddet, Kadın Sığınma Evleri ve Din*, 15.

²⁹ Mustafa Bakırcı, *Amerika'daki Giresun*, İstanbul: Bir Yayıncılık, 2020, 34-35.

3.6. Araştırmanın Metodolojisi

3.6.1. Araştırma Deseni (Modeli)

Araştırmanın modeli, belli bir alanda yapılacak araştırmanın konusunun belirlenip, belli yöntem ve tekniklerle sonuçların sunulmasına kadar gerçekleştirilen faaliyetler sürecinin bütünüdür. Bu süreçte ilk olarak "Neyi araştıracağız?" sorusunun sorulmasıyla konu tespit edilir, "Niçin araştıracağız?" sorusunun sorulmasıyla amaçlar belirlenir, "Nasıl araştıracağız?" sorunun sorulmasıyla da yöntem ve teknikler belirlenir. Sonrasında varsayımlar (hipotezler) ortaya konular ve araştırma sonucunda toplanarak elde edilen veriler ışığında değerlendirmeler yapılarak sonuca ulaşılır.³⁰ Model bir nevi, elde edilen verilerin araştırmanın amacına uygun bir şekilde çözümlenip değerlendirilebilmesi için gerekli koşulların sağlanmasıdır. Bu sebeple her araştırmacı gerekli koşulları sağlarken ya tarama ya da deneme yaklaşımlarının birini veya her ikisini de kullanmak durumundadır.³¹ Yapılan bu araştırmanın modeli iki farklı yöntem kullanılarak ortaya konulmuştur. Dokümantasyon yöntemiyle araştırmanın teorik bölümü, tasvir (anket) yöntemiyle araştırmanın uygulama bölümü gerçekleştirilmiştir. Dini ve gündelik hayat (dindarlık) olgusu var olduğu biçimiyle betimlenmeye çalışılmış ve parametreler arasındaki ilişki modelinin şematığı şu şekilde resmedilmiştir:

Şekil 1: Araştırma deseni (modeli)

Bağımsız Parametreler		Bağımlı Parametreler
* Cinsiyet		* İtikâd
* Yaş	↔	* İbadet
* Öğrenim durumu		* Dini ve gündelik hayat
* Mesleki durum	↔	* Muamelât (içtimai hayat)
* Medeni durum		* Dünyevileşme
* Sosyo-ekonomik durum		
* Allah'ın rızası	↔	
* Dini emirler		
* Dini referanslar		
* İbadet-mutluluk ilişkisi	↔↔	
* Günah-tövbe ilişkisi	↔↔	
* Eş seçimi		
* Nikâh biçimi	↔	
* Haremlik-selamlık uygulaması		
* İslami hassasiyet		
* Ahlâki referanslar	↔	
* Hak-hukuk algısı		
* Dini grup ve cemaatlere yönelik zihniyet		
* Laiklik düşüncesi		

3.6.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

³⁰ Zeki Aslantürk & E. Hamit Aslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010, 295-296.

³¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayınları, 1994, 76.

Bu araştırmanın bir alan araştırması olması ve Kars'taki toplumların dini hayatlarını konu edinmesi bakımından salt teorik bir alan üzerine oturtularak değerlendirme yapılması ve sonuç çıkarılması uygun olmayacaktır. Araştırmanın temel hedefi, Kars ve çevresinde yaşanan dini hayatın bir takım sosyolojik faktörlere göre değişkenlik göstermesinin ortaya çıkarılmasıdır. Araştırma dini hayat ve sosyolojik faktörler arasındaki ilişkiyi durumu mevzu edindiğinden, bu ilişkiyi durumu en iyi şekilde ortaya koyabilmek için korelasyonel bir yaklaşım olan anket tekniğini kullanılmıştır.

Kars ve çevresinde yaşayan bireyler, araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır. Kars, ülkemizdeki birçok kırsal alan şehirleri gibi göç almamakta tam aksine göç vermektedir. Kırsal alanlardaki (ilçe ve köyler) ailelerin çeşitli sebeplerle şehir merkezine doğru yaptığı iç göçler sebebiyle son yıllarda şehir merkezinin nüfusu artmıştır. Bu durum, araştırma neticeleri ışığında yapılan genellemelerin belli değerlerde Kars ve çevresindeki kırsal alanla da ilişkili olduğunu göstermektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 04/02/2020 tarih ve 33705 sayılı Haber Bülteni'nde açıkladığı bilgiler doğrultusunda, Kars'ın merkezinde 116.712 kişi yaşamaktadır.³² Evreni oluşturan tüm bireylere ulaşmak imkânsız olduğundan araştırılacak olan evrenin bütün niteliklerini temsil eden bir bölümünün belli prensiplere uymak şartıyla seçilmesini ifade eden örnekleme tekniği kullanılmıştır. Anakitle hakkında yorumlamalarda bulunabilmek için anakitleyi temsil gücüne sahip bir örneklem seçilmiştir. Araştırmamızın örneklemini, çoğunluğu Kars şehir merkezinde yaşayan bireyler oluşturmaktadır.

Araştırma süresince sadece anketler değil bölge insanının daha doğal bir ortam içerisinde davranışlarının ve tutumlarının görülebilmesi için kişisel gözlemler ve görüşmelerde yapılmıştır. Böylece bölge insanının dini ve gündelik hayatları, yaşayış biçimleri ve davranış şekilleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Gözlemler ve görüşmeler neticesinde elde edilen bilgiler, anketler sonucu ortaya çıkan bulguların yorumlanmasında ve değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

3.6.3. Bilgi Toplama Aracının Hazırlanması ve Geliştirilmesi

Araştırmada iki çeşit bilgi toplama aracı kullanılmıştır. İlki, teorik bölümün oluşturulması için dokümantasyon aracı, diğeri uygulamalı bölümün oluşturulması için anket aracıdır. Anket forumun hazırlanmasında daha önceden konu ile ilgili bazı incelemeler gözden geçirilmiş ve konunun uzmanı bilim insanlarından yararlanılmıştır.

Anket formu iki temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde olgusal durum adı da verilen deneklerin kişisel özelliklerini bildiren, dini hayata yönelik tutum ve davranışları üzerinde etkili olacağı düşünülen ve 6 sorudan oluşan "kişisel bilgi anketi" yer almaktadır. Bu olgusal durum aynı zamanda araştırmanın bağımsız parametresini oluşturmaktadır. İkinci bölümde, dini ve gündelik hayatı ölçebilmek için likert tipi 17 sorudan oluşan ve dinin ibadet, muamelât (içtimai hayat) ve dünyevileşme yönleriyle ilgili soruları bulunan "Gündelik hayat ve dine yönelik tutum ölçeği" yer almaktadır. Bu ölçekteki sorular, aynı zamanda araştırmanın bağımlı parametresi olan dini hayat yönelik tutumları içeren sorulardır. Ölçekteki her bir soru maddesi içinde "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum" şeklinde üç seçenek bulunmaktadır. Denekler dini hayata yönelik tutum, davranış ve zihin dünyalarına uygun olan bu seçeneklerden birini işaretleyerek kendi durumlarını ortaya koymuşlardır. Dini hayata yönelik tutum ölçeğinin hazırlanmasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2014 yılında yapmış olduğu "Türkiye'de Dini Hayat

³² (Erişim Tarihi: 05.03.2020; <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>)

Araştırması" adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Ancak tutum ölçeğinin hazırlanmasında bu çalışmadaki sorular olduğu gibi kopye edilmemiş olup, araştırmamız için yeniden uyarlanmıştır.

3.6.4. Bilgi Toplama Aracının Dağıtılması ve Toplanması

Araştırma için hazırlanan anket formu, 10.02.2020 – 10.03.2020 tarihleri arasında bizzat araştırmacı tarafından örnekleme oluşturan deneklerle yüz yüze yapılan görüşmeler neticesinde uygulanmıştır. Örneklemin sayısı göz önünde bulundurularak 200 adet anket formu çoğaltılmıştır. Bu formlardan 156 tanesi dağıtılmış ve hepsi yeterli bulunarak tekrar toplanılmıştır. Böylece, 156 adet anket formu değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.6.5. Verilerin Analizi

Uygulanan anket çalışması neticesinde elde edilen ham veriler yorumlanmadığı sürece bir anlam ifade etmeyecektir. Dolayısıyla, anketlerdeki her bir bilgi tek tek incelenerek veri durumuna getirilmiş, sonrasında belirli yöntem ve tekniklerle veriler anlamlı bir duruma getirilmeye çalışılmıştır. Eldeki ham verilerin işlenip değerlendirilmesinde istatistikî metot ve teknikler kullanılmıştır.

4. Uygulamalı Araştırma

4.1. Olgusal Durumların Değerlendirilmesi

İnsan, sosyal varlık alanının en önemli unsurudur. Bu bağlamda insan belli mekânlarda ve belli bir zaman dilimi sürecinde diğer varlıklarla sosyalleşen, kendine özgü değerlerini ve olgularını oluşturan, biyolojik, psikolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel bir varlıktır.³³ Bu sebeple, bireyler tarafından oluşturulan her sosyal hadise ve vakıaların arka planında, onları etkileyen ve sosyal eylemleri belli bir hedefe doğru kanalize eden birtakım sosyolojik faktörler bulunmaktadır.³⁴ Sosyal olaylara etki eden veya sosyal olayların vuku bulmasındaki nedenleri açıklama konusunda en müspet düşünceyi Vilfredo Pareto yapmıştır. Sosyolog, tek sebeplilik ilkesiyle sosyal olayların açıklanamayacağını söyler. Ayrıca tabii olaylardaki sebep-sonuç ilişkisi tek bağımlılığa bağlı olarak vuku bulurken veya açıklanabilirken sosyal olaylardaki sebep-sonuç ilişkisi "çok sebeplilik" ilkesi gereğince çok fazla nedene bağlı olarak ve bunların karşılıklı etkileşimi sonucu meydana gelir.³⁵ Kısacası, insanların yapıp etmeleri ile sosyal olayları, olguları ve süreçleri belirleyen en temel faktörler zaman, mekân ve coğrafi çevre, sosyo-kültürel normlar, din, eğitim, ekonomi, sebeplilik algılayışı ve zihniyet dünyasıdır.³⁶ Bu faktörlere ayrıca siyaset ve hukuk değişkenleri de eklenebilir.³⁷

Kars ve çevresindeki gündelik hayat ve din ile ilgili yapılan araştırmada olgusal durumlar aynı zamanda araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak görev görmektedir. Yapılacak olgusal durumların saptaması, hem seçtiğimiz örneklemin terkihi ile ana kitle terkihinin aynı olup olmadığını gösterecek, hem araştırma neticesinde ortaya çıkan veriler ve bilgiler doğrultusunda bazı gruplar arasında farklılaşmaların olup olmadığını anlamamızı sağlayacak, hem de olgusal kimlik bilgilerinin tasvir etmek istediğimiz tutum

³³ Zeki Aslantürk & Tayfun Amman, *Sosyoloji Kavramlar-Kurumlar-Süreçler-Teoriler*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017, 164.

³⁴ Aslantürk & Aslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma*, 24.

³⁵ Aslantürk & Amman, *Sosyoloji Kavramlar-Kurumlar-Süreçler-Teoriler*, 110.

³⁶ Aslantürk & Aslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma*, 24-34.

³⁷ Aydınalp, *Gerede'de Dini Hayat*, 121.

ve davranışları etkilemedeki güç ve önem derecelerini ortaya koyacaktır.³⁸ Araştırmanın bağımsız değişkenlerini ortaya koyan olgusal kimlikle alakalı bilgiler aşağıdaki tabloda açıklanmıştır.

Tablo 1: Olgusal durumların değerlendirilmesi

DEĞİŞKENLER	Frekans	Yüzde
CİNSİYET		
Kadın	52	33,3
Erkek	104	66,7
YAŞ		
18-25 arası	38	24,4
26-35 arası	63	40,4
36-45 arası	26	16,7
46-55 arası	18	11,5
56 ve üstü	11	7,1
ÖĞRENİM DURUMU		
Okuma yazma bilmiyorum	0	-
Okuma yazma biliyorum	3	1,9
İlkokul terk	0	-
İlkokul mezunuyum	4	2,6
Ortaokul terk	1	,6
Ortaokul mezunuyum	6	3,8
Lise terk	7	4,5
Lise mezunuyum	22	14,1
Önlisans okumaktayım	5	3,2
Önlisans mezunuyum	7	4,5
Lisans okumaktayım	35	22,4
Lisans mezunuyum	39	25,0
Yüksek lisans mezunuyum	8	5,1
Doktora ve üstü	19	12,2
MESLEKİ DURUM		
Çiftçi	16	10,3
İşçi	13	8,3
Memur	27	17,3
Öğretmen	22	14,1
Akademisyen	17	10,9
Esnaf	21	13,5
Öğrenci	32	20,5
Ev hanımı	6	3,8
Diğer	2	1,3
MEDENİ DURUM		
Bekâr	66	42,3
Evli	88	56,4
Boşanmış	1	0,6

³⁸ Zeki Aslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1998, 67.

Eşi vefat etmiş	1	0,6
SOSYO-EKONOMİK DURUM		
Alt gelir düzeyine mensup	30	19,2
Ortanın altı gelir düzeyine mensup	16	10,3
Orta gelir düzeyine mensup	87	55,8
Ortanın üstü gelir düzeyine mensup	22	14,1
Üst gelir düzeyine mensup	1	0,6

Tablo 1 incelendiğinde, araştırma örnekleminizi oluşturan deneklerin toplam sayısı 156'tır. Bu deneklerin 104'ü erkek ve 52'si kadındır. Denek sayısı yüzde olarak ifade edilecek olursa, 156 kişinin % 66,7'sini erkekler, % 33,3'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Bu eldeki verilere göre, araştırmaya katılan deneklerin çoğunluğunu erkek deneklerin oluşturduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan deneklerden 26-35 yaş arası grup % 40,4 (63 kişi) oranla en büyük yüzdeliğe sahiptir. En az yüzdelik dilime % 7,1'lik oranla 56 ve üstü yaş grubu sahiptir. Dini sorumlulukları yerine getirme ve ergenlik dönemi açısından önemli bir yaş sınırı olan 18 yaş en alt sınır kabul edilmiştir. Zira şehirde hem üniversite öğrencilerinin varlığı hem de genç nüfusun fazla olması hasebiyle bu yaş grubu ve üstü ihmal edilmek istenmemiştir. Araştırmaya katılan deneklerin % 81,5'i gibi büyük bir çoğunluğunu 18-45 yaş arası buluş ve gençlik dönemlerinde olan bireyler oluşturduğu için bireylerin bu dönemlerine ait din olgularını gözleme ve yorumlama noktasında bizlere ışık tutmaktadır.

Araştırmaya katılan deneklerin öğrenim durumuna göre büyük çoğunluğunu % 25 ile lisans mezunu bireylerin oluşturduğu görülmektedir. En az yüzdelik dilime sahip grup, % 0,6 ile ortaokul terk grubudur. Araştırmaya katılan deneklerin büyük bir kısmı yükseköğretim programı okuyanlardan (% 72,4) oluştuğu görülmektedir. Bu durumun anketteki soruların doğru bir şekilde anlaşılması ve cevaplandırılmasında anketin güvenilirliğini olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan deneklerin mesleki durumları göz önüne alındığında en yüksek oran % 20,5 ile öğrenci grubuna aittir. Daha sonra sırasıyla memur % 17,3 ve öğretmen % 14,1 gelmektedir. Kars şehrinde önemli bir demografik yapıyı oluşturan ve yadsınamaz niteliğe sahip memur ve öğrenci grubu ihmal edilmeyerek Kars'taki dini ve gündelik hayata etki eden tüm toplumsal grupların incelenmesi sağlanmıştır.

Araştırmaya katılan deneklerin medeni durumları göz önüne alındığında örneklem grubunun büyük bir çoğunluğunu evli (% 56,4) olanların oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla örneklem grubunda temsil edilen deneklerin çoğunluğu evlidir. Daha sonraki büyük paya sahip grup ise, bekârlar (% 42,3)'dür. Araştırmaya katılan deneklerden evlilik yaşamlarında problemler yaşayan diyebileceğimiz boşananların oranı ile çeşitli sebeplerle eşi vefat etmiş olanların oranı % 0,6'tır. Bu durum bize araştırma alanımızı oluşturan Kars ve çevresinde dağılmış (parçalanmış) aile tipinin çok yaygın olmadığını göstermektedir.

Araştırmaya katılan deneklerin sosyo-ekonomik durumları göz önüne alındığında örneklem grubunun büyük bir çoğunluğunu orta gelir düzeyine mensup (% 55,8) olanların oluşturduğu görülmektedir. En az yüzdelik dilime sahip grup, % 0,6'lık dilimle üst gelir düzeyine mensup gruptur. Sosyo-ekonomik duruma göre deneklerin gelir düzeyi üst gelir düzeyinde düşük oranda bulunurken, deneklerin sosyo-ekonomik durumlarının daha çok orta gelir düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Orta tabakanın, genelde değerlerin taşıyıcılığı anlamında alt ve üst tabakaya göre daha esnek ve önem arz etmesinden dolayı

çoğunluğun bu tabakada yoğunlaşması araştırma alanımız ve problemimiz için hayli anlamlı olacaktır.

4.2. Dini Hayata Yönelik Tutumlara Etki Eden Faktörlere İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Bir sosyal bilimler araştırma çalışmasında kategorik değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olması veya anlamlılık testine ilişkin sonuçların vardanabilmesi için analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının % 20'yi aşmaması gerekir.³⁹

Geliştirilen ve uygulanan "Gündelik hayat ve dine yönelik tutum ölçeği" ile araştırmamızın temel bağımsız parametreleri (cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, mesleki durum, medeni durum ve sosyo-ekonomik durum) arasında şu şekilde bir ilişki tespit edilmiştir:

- Araştırmanın problemlerinden olan, "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında cinsiyete göre anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusunu test etmek amacıyla deneklerin ankete vermiş oldukları cevapların ki-kare analizleri yapıldığında soru maddelerinin hepsinde, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısı toplam gözenek sayısının % 20'sini aşması ve $P > .05$ olması nedeniyle "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında cinsiyete göre anlamlı bir ilişki vardır." yorumunun çıkarılması uygun değildir. Diğer bir ifadeyle, dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında cinsiyet faktörüne bağlı olarak istatistiksel yönden bir farklılık görülmemiştir. Sonuç olarak, araştırma hipotezlerimizden olan, "Farklı cinsiyete sahip bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur." şeklindeki hipotezimiz araştırma verileri tarafından doğrulanmamaktadır.

- Araştırmanın problemlerinden olan, "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında yaşa göre anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusunu test etmek amacıyla deneklerin ankete vermiş oldukları cevapların ki-kare analizleri yapıldığında soru maddelerinin hepsinde, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısı toplam gözenek sayısının % 20'sini aşması ve $P > .05$ olması nedeniyle "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında yaşa göre anlamlı bir ilişki vardır." yorumunun çıkarılması uygun değildir. Diğer bir ifadeyle, dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında yaş faktörüne bağlı olarak istatistiksel yönden bir farklılık görülmemiştir. Sonuç olarak, araştırma hipotezlerimizden olan, "Farklı yaş grubundaki bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur." şeklindeki hipotezimiz araştırma verileri tarafından doğrulanmamaktadır.

- Araştırmanın problemlerinden olan, "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında öğrenim durumuna göre anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusunu test etmek amacıyla deneklerin ankete vermiş oldukları cevapların ki-kare analizleri yapıldığında soru maddelerinin hepsinde, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısı toplam gözenek sayısının % 20'sini aşması ve $P > .05$ olması nedeniyle "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında öğrenim durumuna göre anlamlı bir ilişki vardır." yorumunun çıkarılması uygun değildir. Diğer bir ifadeyle, dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında öğrenim durumu faktörüne bağlı olarak istatistiksel yönden bir farklılık görülmemiştir. Sonuç olarak, araştırma

³⁹ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2009, 148-153.

hipotezlerimizden olan, "Farklı öğrenim durumuna sahip bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur." şeklindeki hipotezimiz araştırma verileri tarafından doğrulanmamaktadır.

- Araştırmanın problemlerinden olan, "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında mesleki duruma göre anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusunu test etmek amacıyla deneklerin ankete vermiş oldukları cevapların ki-kare analizleri yapıldığında soru maddelerinin hepsinde, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısı toplam gözenek sayısının % 20'sini aşması ve $P > .05$ olması nedeniyle "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında mesleki duruma göre anlamlı bir ilişki vardır." yorumunun çıkarılması uygun değildir. Diğer bir ifadeyle, dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında meslek faktörüne bağlı olarak istatistiksel yönden bir farklılık görülmemiştir. Sonuç olarak, araştırma hipotezlerimizden olan, "Farklı mesleki duruma sahip bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur." şeklindeki hipotezimiz araştırma verileri tarafından doğrulanmamaktadır.

- Araştırmanın problemlerinden olan, "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında medeni duruma göre anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusunu test etmek amacıyla deneklerin ankete vermiş oldukları cevapların ki-kare analizleri yapıldığında soru maddelerinin hepsinde, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısı toplam gözenek sayısının % 20'sini aşması ve $P > .05$ olması nedeniyle "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında medeni duruma göre anlamlı bir ilişki vardır." yorumunun çıkarılması uygun değildir. Diğer bir ifadeyle, dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında medeni durum faktörüne bağlı olarak istatistiksel yönden bir farklılık görülmemiştir. Sonuç olarak, araştırma hipotezlerimizden olan, "Farklı medeni duruma sahip bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur." şeklindeki hipotezimiz araştırma verileri tarafından doğrulanmamaktadır.

- Araştırmanın problemlerinden olan, "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında sosyo-ekonomik duruma göre anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusunu test etmek amacıyla deneklerin ankete vermiş oldukları cevapların ki-kare analizleri yapıldığında soru maddelerinin hepsinde, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısı toplam gözenek sayısının % 20'sini aşması ve $P > .05$ olması nedeniyle "Kars ve çevresinde dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında sosyo-ekonomik duruma göre anlamlı bir ilişki vardır." yorumunun çıkarılması uygun değildir. Diğer bir ifadeyle, dini ve gündelik hayatın algılanmasında ve yaşanmasında sosyo-ekonomik faktöre bağlı olarak istatistiksel yönden bir farklılık görülmemiştir. Sonuç olarak, araştırma hipotezlerimizden olan, "Farklı sosyo-ekonomik duruma sahip bireyler arasında dini ve gündelik hayata yönelik tutumlarda bir farklılaşma mevcuttur." şeklindeki hipotezimiz araştırma verileri tarafından doğrulanmamaktadır.

4.3. Dini ve Gündelik Hayatın Analizine İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Tablo 2: Dini ve gündelik hayatın analizine ilişkin bulguların dağılımı

	N	%
1. Günlük hayatımda karar verirken, yaptığım tercihimden dolayı Allah'ın hoşnut olup olmayacağını düşünürüm.		
Katılıyorum	126	80,8

Kararsızım	14	9,0
Katılmıyorum	16	10,3
2. Hayatımı dinin emirlerine göre şekillendiririm.		
Katılıyorum	90	57,7
Kararsızım	44	28,2
Katılmıyorum	22	14,1
Dini inancımın kararlarımı etkilemesine izin vermem.		
Katılıyorum	37	23,7
Kararsızım	27	17,3
Katılmıyorum	92	59,0
İbadetlerimi yapamadığımda huzursuz olurum.		
Katılıyorum	109	69,9
Kararsızım	26	16,7
Katılmıyorum	21	13,5
Günah işlediğimde pişman olurum ve hemen tövbe ederim.		
Katılıyorum	123	78,8
Kararsızım	18	11,5
Katılmıyorum	15	9,6
Eş seçerken önceliğim karşı tarafın dindar olmasıdır.		
Katılıyorum	74	47,4
Kararsızım	27	17,3
Katılmıyorum	55	35,3
Resmi nikâh kıyıldıktan sonra dini nikâhı da gerekli görürüm.		
Katılıyorum	129	82,7
Kararsızım	5	3,2
Katılmıyorum	22	14,1
Misafirlikte bayanlar ve erkeklerin aynı ortamda bulunmamasını tercih ederim.		
Katılıyorum	48	30,8
Kararsızım	22	14,1
Katılmıyorum	86	55,1
Çocuklarımı İslami hassasiyetlere uygun olarak yetiştirmek isterim.		
Katılıyorum	128	82,1
Kararsızım	13	8,3
Katılmıyorum	15	9,6
Komşu ve akrabalarımın olan ilişkilerimi düzenlerken inançlarım belirleyicidir.		
Katılıyorum	73	46,8
Kararsızım	36	23,1
Katılmıyorum	47	30,1
İnancı ne olursa olsun sosyal münasebetlerimde karşıdaki kişinin ahlaki davranışları benim için önceliklidir.		
Katılıyorum	137	87,8
Kararsızım	11	7,1
Katılmıyorum	8	5,1

Trafik kurallarına uymazsam kul hakkı yemiş olurum.		
Katılıyorum	89	57,1
Kararsızım	36	23,1
Katılmıyorum	31	19,9
Miras paylaşımında erkeklere iki kat pay veririm.		
Katılıyorum	27	17,3
Kararsızım	10	12,8
Katılmıyorum	109	69,9
İslam'ı özgürce yaşamının yolu laiklikten geçer.		
Katılıyorum	89	57,1
Kararsızım	34	21,8
Katılmıyorum	33	21,2
Dini grup ve cemaatlerin faaliyetleri devlet tarafından denetlenmelidir.		
Katılıyorum	126	80,8
Kararsızım	12	7,7
Katılmıyorum	18	11,5
Piyango, spor toto ve iddia gibi şans oyunları oynarım.		
Katılıyorum	28	17,9
Kararsızım	15	9,6
Katılmıyorum	113	72,4
Birinden borç almaktansa az faizli kredi çekmeyi tercih ederim.		
Katılıyorum	64	41,0
Kararsızım	26	16,7
Katılmıyorum	66	42,3

Tablo 2 incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

"Günlük hayatımda karar verirken, yaptığım tercihimden dolayı Allah'ın hoşnut olup olmayacağını düşünürüm." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin büyük çoğunluğu (% 80,8-126 kişi) "katılıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin büyük çoğunluğunun günlük hayatlarında karar verirken yaptıkları tercihlerinden dolayı Allah'ın hoşnut olup olmayacağını dikkate aldıklarını göstermektedir. Ayrıca, bireyler günlük hayatlarındaki tercihlerinden dolayı Allah'ı dikkate aldıkları için bölge halkında bir Allah varlığı ve inancının mevcut olduğu da söylenebilir. Araştırmaya katılan deneklerin % 30'unun "kararsızım" ve "katılmıyorum" cevabını vermeleri bir inançsızlık meselesi olarak vasıflandırılmaz. Bu tür bireyler daha çok dini kültürü ve yaşantısı zayıf, hayatın güçlüğü ve adaletsizliği karşısında ezilmiş, kompleks bir halet-i ruhiyyeye sahip bireyler olarak vasıflandırılabilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) 2014 yılında yapmış olduğu "Türkiye'de Dini Hayat Araştırması" adlı çalışmasında ilgili maddeye "her zaman" cevabını verenlerin oranı % 77,3 olarak çıkmıştır.⁴⁰ Bu oran göz önüne alındığında, bölge insanının ülke genelindeki görüş profiline benzerlik gösterdiği görülmektedir.

"Hayatımı dinin emirlerine göre şekillendiririm." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin yarısından fazlası % 57,7'si (90 kişi) "katılıyorum" cevabını vermiştir.

⁴⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, Ankara 2014, 177.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin hayatlarını dinin emirlerine göre şekillendirdiğini göstermektedir. Diğer bir söyleyişle, bölgedeki bireylerin gündelik hayatlarının şekillenmesinde dinin emirlerinin halen etkili olduğu söylenebilir. Ancak “kararsızım” ve “katılmıyorum” cevapları (% 42,3) da dikkate alındığında bireylerin gündelik hayatlarını sadece dinin emirlerine göre değil farklı durumlara ve faktörlere göre de şekillendirdiği görülmektedir. Ayrıca DİB’in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye “her zaman” cevabını verenlerin oranı da yarından fazla olduğu için⁴¹ bölge insanının ülke genelindeki ortalamayla benzerlik gösterdiği görülmektedir. İlgili araştırma gereği kırsal alanda yaşayan bireylerin bu görüşe daha çok katıldıkları göz önüne alındığında araştırma bölgemiz olan ve daha çok kırsal yapıya sahip Kars’ta böyle bir katılım oranının ortaya çıkmasının da çokta şaşırılacak bir durum olmadığını göstermektedir.

“Dini inancımın kararlarımı etkilemesine izin vermem.” görüşüne araştırmaya katılan deneklerin yarından fazlası % 59,0’ı (92 kişi) “katılmıyorum” cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin gündelik hayatlarında aldıkları kararlar üzerinde dini inançlarının etkili olduğunu göstermektedir. Ancak “kararsızım” ve “katılmıyorum” cevapları (% 41,0) da dikkate alındığında bireylerin gündelik hayatlarında aldıkları kararlar üzerinde sadece dini inançlarının değil farklı durumların ve faktörlerinde etkili olduğu vardaması yapılabilir. Ayrıca DİB’in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye “katılmıyorum” cevabını verenlerin oranı (% 52,6) göz önünde bulundurulduğunda⁴² bölgenin ülke genelindeki görüş profiline uygun kesitler barındırdığı görülmektedir.

“İbadetlerimi yapamadığımda huzursuz olurum.” görüşüne araştırmaya katılan deneklerin büyük çoğunluğunu oluşturan % 69,9’u (109 kişi) “katılıyorum” cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin büyük çoğunluğunun ibadetlerini yapmadığında kendilerini huzursuz ve mutsuz hissettiklerini göstermektedir. Diğer bir deyişle, bireylerin büyük çoğunluğu ibadetlerini yerine getirdikleri zaman kendilerini mutlu ve huzurlu hissetmektedir. Ayrıca, bireylerin ibadetlerini yapmadıklarında huzursuz hissetmelerinden dolayı bölge halkında din ve dindarlığın bir sembolü ve ifâsı olan ibadet kavramının da var olduğunu yorumu yapılabilir. İbadetlerini yapmadığında kendini huzursuz hissetmeyenlerin oranı % 13,5’tir. Araştırmayla ilgili yapılan görüşmeler ve izlenimler neticesinde, kendini huzursuz hissetmeyen bireylerin bu durumları bir itikâdi mesele olmaktan daha çok dini hassasiyetlere olan zayıflıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca DİB’in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye “her zaman” cevabını verenlerin oranı (% 77,4) dikkate alındığında⁴³ bölge insanının ülke genelindeki düşünüş ve uygulama biçimine benzerlik gösterdiği görülmektedir.

“Günah işlediğimde pişman olurum ve hemen tövbe ederim.” görüşüne araştırmaya katılan deneklerin büyük çoğunluğunu oluşturan % 78,8’i (123 kişi) “katılıyorum” cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin büyük çoğunluğunun günah işlediğinde pişman olduğunu ve hemen tövbe ettiğini

⁴¹ DİB, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, 180.

⁴² DİB, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, 183.

⁴³ DİB, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, 185.

göstermektedir. Ayrıca, bireylerin günah işlediğinde pişman olmaları ve hemen ardından tövbe etmelerinde ahiret inancı ve hesap verme gününe olan inançlarında etkili olduğu söylenebilir. Günah işlediğinde pişman olmayan ve hemen tövbe etmeyenlerin oranı % 9,6'dır. Bu durumda olan bireylerin gösterdikleri tutum ve davranışların inançsızlık meselesinden ziyade dini kültür hayatlarının zayıf olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "her zaman" cevabını verenlerin oranı (% 90,1) göz önüne alındığında⁴⁴ bölge insanının günah işlediğinde pişman olması ve tövbe etmesi noktasında ülke genelindeki davranış biçimine yakınlık gösterdiği görülmektedir.

"Eş seçerken önceliğim karşı tarafın dindar olmasıdır." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin yarıya yakınına oluşturan % 47,4'ü (74 kişi) "katılıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin eş seçerken karşı tarafın dindar olması düşüncesine yoğunlaştığını göstermektedir. Ancak, aynı şekilde araştırmaya katılan deneklerden azımsanmayacak oranda % 35,3'ü "katılmıyorum" cevabını vermiştir. Deneklerin böyle bir cevap vermelerindeki sebep olarak, insanların ahlaklı olması ve insani değerlerin yüksek olmasının daha öncelikli olduğuna inanmaları olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak, bireylerin eş seçerken sadece dindar olmalarını ölçüt olarak göz önüne almadıklarını, bunun yanında daha farklı ölçütlere ve faktörlere göre karar verdiklerini göstermektedir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "her zaman" cevabını verenlerin oranı (% 68,9) dikkate alındığında⁴⁵ bölge insanının eş seçerken karşı tarafın dindar olması konusunda ülke genelindeki davranış ve düşünce biçimine yakınlık gösterdiği görülmektedir.

"Resmi nikâh kıyıldıktan sonra dini nikâhı da gerekli görürüm." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin büyük çoğunluğunu oluşturan % 82,7'si (129 kişi) "katılıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin büyük çoğunluğunun resmi nikâh yanında dini nikâhı da gerekli gördüğünü ve önem verdiğini göstermektedir. Araştırma bölgesinde böyle bir tutumun ve düşüncenin oluşmasında yörenin kültürel ve dini özelliklerinin yanında çokta değişime uğramayan geleneksel yapısından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca nikâh akdi olarak sadece resmi nikâhı gerekli görenlerin oranı % 14,1'dir. Bu bireylerdeki düşüncenin oluşmasında bölgedeki dini, kültürel, sosyal, teknolojik, eğitimsel vb. alanlardaki gelişmelerin etkili olduğu düşünülmektedir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "katılıyorum" cevabını verenlerin oranı (% 92,0) dikkate alındığında⁴⁶ bölge insanının aile kurmasında nikâh akdi olarak ülke genelindeki nikâh akdine yakınlık gösterdiği görülmektedir. Ayrıca ilgili araştırma gereği kırsal alandaki insanların daha yüksek oranda bu maddeye katıldıkları dikkate alındığında, daha çok kırsal alan yapısına sahip araştırma bölgemizde de böyle bir neticenin çıkması beklenmeyen bir durum değildir.

"Misafirlikte bayanlar ve erkeklerin aynı ortamda bulunmamasını tercih ederim." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin yarıdan fazlası % 55,1'i (86 kişi) "katılmıyorum" cevabını vermiştir.

⁴⁴ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 188.

⁴⁵ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 204.

⁴⁶ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 207.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin gündelik hayatlarında misafirlerini ağırlama sırasında bayanların ve erkeklerin aynı ortamda bulunmasında bir sakınca görmediklerini göstermektedir. Diğer bir deyişle, bireyler misafir ağırlama sırasında haremlik ve selamlık gibi ayırıştırma uygulamasına yakın durmamaktadırlar. Genel manada erkek ve bayanların aynı ortamda bulunması çağdaş toplum olmanın bir gereği gibi sunulduğundan, bu algı durumu zaman zaman araştırma bölgesinde de câri bir durum haline gelmiştir. Bölgedeki misafir ağırlama faaliyetlerinin belirlenmesinde geleneksel zihniyetin ve değerler sisteminin büyük oranda etkisi olduğu düşünülürken, diğer taraftan ülkemizde görülen kentleşme, ferdiyetleşme (bireyselleşme), rasyonelleşme ve dünyevileşme hareketlerinin bölge insanının tutum ve davranışlarını da etkilemeye başladığı söylenebilir. Bölgede bu tür hareketlerin artmasında bölgede meydana gelen sosyolojik ve teknolojik gelişmeler de etkili olmaktadır. Misafirlikte bayanların ve erkeklerin aynı ortamda bulunmamasını tercih eden grubun oranı % 30,8'tir. Bu görüşe sahip bireylerde böyle bir tutum ve düşüncenin oluşmasında dini, kültürel hayatları ve şehirde etkisini gösteren dini cemaat ve yapılaşmaların etkili olduğu düşünülmektedir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "hiçbir zaman" cevabını verenlerin oranı (% 38,5) dikkate alındığında⁴⁷ bölge insanının haremlik-selamlık uygulamasında ülke genelindeki uygulama şekline paralel bir çizgide benzerlik gösterdiği görülmektedir.

"Çocuklarımı İslami hassasiyetlere uygun olarak yetiştirmek isterim." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin büyük çoğunluğunu oluşturan % 82,1'i (128 kişi) "katılıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin çocuklarını İslami hassasiyetlere uygun olarak yetiştirmek istediğini göstermektedir. Böyle bir tutum ve düşüncenin oluşmasında bölgedeki din ve dindarlık olgusunun etkili olduğu düşünülmektedir. Çocuklarını İslami hassasiyetlere uygun olarak yetiştirmek istemeyenlerin oranı ise, % 9,6'tır. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "katılıyorum" cevabını verenlerin oranı (% 87,1) göz önüne alındığında⁴⁸ bölge insanının idealindeki çocuk yetiştirme fikri ile ülke genelindeki bireylerin çocuk yetiştirme konusundaki fikirlerinin örtüştüğü görülmektedir.

"Komşu ve akrabalarımın olan ilişkilerimi düzenlerken inançlarım belirleyicidir." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin yarıya yakınına oluşturan % 46,8'i (73 kişi) "katılıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin gündelik hayatta kurdukları komşu ve akrabalık ilişkilerini İslami hassasiyetler doğrultusunda oluşturduklarını göstermektedir. Böyle bir tutum ve düşüncenin oluşmasında bölgede varlığını sürdüren kültürel yaşantının ve geleneksel yapının etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak araştırmaya katılan deneklerden azımsanmayacak oranda % 30,1'i "katılmıyorum" cevabını vermiştir. Bu durum, bölgedeki insanların komşu ve akrabalık ilişkilerini belirlerken ve düzenlerken sadece inançlara göre değil farklı birçok faktörlere (ahlaki durumlar, dünyayı algılama biçimleri, değişen zihin dünyaları, insani değerlerin önce gelmesi gibi) göre belirlediğini göstermektedir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "her zaman" cevabını verenlerin oranı (% 59,1) göz önünde bulundurulduğunda⁴⁹ bölge insanı üzerinde komşu ve akraba ile olan ilişkilerini

⁴⁷ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 201.

⁴⁸ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 194.

⁴⁹ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 197.

belirlemedeki inancın etkisi ile ülke genelindeki bireylerin komşu ve akraba ilişkilerini belirlemedeki inancın etkisi yüksek oranda benzerlik olduğunu göstermektedir.

"İnancı ne olursa olsun sosyal münasebetlerimde karşıdaki kişinin ahlaki davranışları benim için önceliklidir." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin büyük çoğunluğunu oluşturan % 87,8'i (137 kişi) "katılıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin büyük çoğunluğunun gündelik hayatta insanlararası münasebetlerde ahlaki referansları göz önünde bulundurduğunu ve ahlaki davranışlara önem verdiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular bizlere araştırma bölgesinde bireylerin sosyal ilişkilerinde ahlâkın ve ahlâki davranışların çok önemli olduğunu göstermektedir.

"Trafik kurallarına uymazsam kul hakkı yemiş olurum." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin yarısından fazlası % 57,1'i (89 kişi) "katılıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin yarısından fazlasında gündelik hayatta trafik kurallarına uyulmadığı takdirde kul hakkı yenilmiş olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Böyle bir tutum ve davranışın oluşmasında dini inançların etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca örneklem grubunun "kararsızım" ve "katılmıyorum" cevapları göz önüne alındığında trafik kurallarına uyulmadığında dini anlamda kul hakkı yenilmediğini veya haksızlık yapılmadığını düşünenlerin ve bu konuda bir yargıda bulunmayanların oranı % 43,0'dır. Böyle düşünen bireylerin böyle bir düşünceye sahip olmasında "kul hakkı" fikrinin sosyal hayat içerisinde değil de daha çok dini yaşantı ve prensipler içerisinde gerçekleşeceği fikrine inanmaları etkilidir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "katılıyorum" cevabını verenlerin oranı (% 73,6) göz önüne alındığında⁵⁰ bölge insanının trafik kurallarına uyulmadığında kul hakkı yemiş olması noktasındaki düşüncesinin ülke genelindeki düşünce biçimine yakınlık gösterdiği görülmektedir.

"Miras paylaşımında erkeklere iki kat pay veririm." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin büyük çoğunluğu % 69,9'u (109 kişi) "katılmıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin gündelik hayatlarında miras paylaşımı konusunda erkeklere daha çok pay verilmesinin uygun olmadığı görüşüne sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca elde edilen bulgular ışığında, bölge insanının miras paylaşımında kadın konusundaki geleneksel düşünce tarzından (kadınlara çok fazla miras vermeme düşüncesi) büyük ölçüde sıyrılmış olduğunu ve bireylerdeki kadın algısının daha çağdaş ve liberal bir biçime dönüştüğünü söyleyebiliriz. Diğer taraftan miras paylaşımında kadın- erkek tutumunda % 17,3'lük kesim kadınlara daha az miras verilmesini ön görmektedir ki, bu durum araştırma bölgemizde kısmen de olsa kadına karşı bakışın geleneksel yapıda halen devam ettiğini göstermektedir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "katılmıyorum" cevabını verenlerin oranı (% 69,3) göz önünde bulundurulduğunda⁵¹ bölge insanının miras paylaşımı konusundaki düşüncesinin ve uygulama biçiminin ülke genelindeki düşünce ve uygulama biçimine benzerlik gösterdiği görülmektedir.

"İslam'ı özgürce yaşamının yolu laiklikten geçer." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin yarısından fazlası % 57,1'i (89 kişi) "katılıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin yarısından fazlasında gündelik hayatta İslam'ı özgürce yaşamının yolunun laikten

⁵⁰ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 217.

⁵¹ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 209.

geçtiğine inandığını göstermektedir. Ayrıca verilen cevaplar dikkate alındığında araştırmaya katılanların İslam ile laiklik arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki kurdukları görülmektedir. Ayrıca örneklem grubunun "kararsızım" ve "katılmıyorum" cevapları göz önüne alındığında, bu konuda bir yargıda bulunmayanların ve İslam'ı özgürce yaşamının yolunun laiklikten geçmediğini düşünenlerin oranı % 43,0'dır. Eldeki bulgular neticesinde bölgedeki insanların bir kesimi İslam ile laiklik kavramlarının birbirinden bağımsız oldukları yönünde tutum sergilediklerini göstermektedir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "katılıyorum" cevabını verenlerin oranı (% 61,1) dikkate alındığında⁵² bölge insanının İslam ve laiklik kavramlarına ve aralarındaki ilişkiye yüklediği anlam ile ülke genelindeki bireylerin yüklediği anlamın yakınlık gösterdiği görülmektedir.

"Dini grup ve cemaatlerin faaliyetleri devlet tarafından denetlenmelidir." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin büyük çoğunluğu % 80,8'i (126 kişi) "katılıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin gündelik hayatlarında dini grup ve cemaatlerin devlet tarafından denetlenmesi gerektiğine inandıklarını göstermektedir. Deneklerle yüz yüze yapılan görüşmeler neticesinde bölge insanında böyle bir tutum ve davranışın oluşmasında ülkemizde yaşanan 15 Temmuz Darbe girişimi olayının etkili olduğu görülmektedir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "katılıyorum" cevabını verenlerin oranı (% 67,5) dikkate alındığında⁵³ bölge insanının dini grup ve cemaatlere bakış açısı ile ülke genelindeki bireylerin bakış açılarının aynı yönde olduğunu göstermektedir.

"Piyango, spor toto ve iddia gibi şans oyunları oynarım." görüşüne araştırmaya katılan deneklerin büyük çoğunluğu % 72,4'u (113 kişi) "katılmıyorum" cevabını vermiştir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin gündelik hayatlarında piyango, spor toto ve iddia gibi şans oyunlarını çok fazla oynamadıklarını göstermektedir. Bölge insanıyla yüz yüze yapılan görüşmelerde, böyle bir tutum ve davranışın oluşmasında daha çok dini manada "günah" olduğu için oynamadıklarını ifade etmişlerdir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "hiçbir zaman" cevabını verenlerin oranı (% 82,5) dikkate alındığında⁵⁴ bölge insanının şans oyunlarına bakış açısı ve uygulaması ile ülke genelindeki bireylerin bakış açılarının ve uygulamalarının aynı doğrultuda olduğunu göstermektedir.

"Birinden borç almaktansa az faizli kredi çekmeyi tercih ederim." görüşüne araştırmaya katılan denekler % 41,0 "katılıyorum" ve % 42,3 "katılmıyorum" cevabını verdikleri görülmektedir.

Yorum ve Değerlendirme: Bu durum, araştırmaya katılan örneklem grubundaki bireylerin gündelik hayatlarında gerek birinden borç alma gerekse faizle kredi çekme konusunda birbirine yakın cevaplar verdiklerini ortaya koymaktadır. Ancak yine de az bir oran ile araştırmaya katılan örneklem grubu, birinden borç almak yerine az faizli kredi çekmeyi uygun bulmadığı yönünde yoğunlaşma gösterdikleri görülmektedir. Bölge insanı ile yüz yüze yapılan görüşmelerde, birinden borç alma isteğinde bulunmayı tercih etme sebeplerini dini anlamda "faizin haram" olması nedeniyle tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca araştırma bölgesinde halen borç alma ilişkisinin yüksek oranda çıkması bölgedeki komşuluk ilişkisinin ve geleneksel yapının devam ettiğini göstermektedir. Kredi çekmeyi

⁵² DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 229.

⁵³ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 221.

⁵⁴ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 231.

tercih eden bireyler ise kredi çekmeyi tercih etme sebebi olarak zaman ve şartlar gereği kendi ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda bireylerden maddi destek bulamayacaklarını belirtmişlerdir. DİB'in ilgili araştırması gereği ilgili maddeye "katılmıyorum" cevabını verenlerin oranı (% 59,7) dikkate alındığında⁵⁵ bölge insanının kredi çekip-çekmeme noktasında düşünüş biçimi ile ülke genelindeki bireylerin düşünüş biçimlerinin benzerlik gösterdiği görülmektedir.

SONUÇ

Araştırma alanımızı oluşturan Kars ve çevresinin geçirdiği tarihi, iktisadi, siyasi, demografik, dini, ahlaki, sosyo-kültürel gibi olgusal durumların hangi evrelerden geçtiği, hangi özelliklere sahip olduğunu ve nasıl bir gelişme gösterdiğini bilmeden yapılacak bir araştırmanın eksik kalacağı fikrinin bilincindeydik. Bu bağlamda Kars ve çevresindeki içtimai yapıyı olabildiğince ana unsurlar içerisinde değerlendirerek önemli veriler elde ettik. Böylelikle Kars ve çevresindeki sosyal yapının, bu yapıyı etkileyen faktörlerin ve değişim sebeplerinin, olgusal durumların (bağımsız değişkenleri) zamanla nasıl farklılaştığının ve toplumsal unsurlar arasında iç içe geçmiş, birbirini etkileyen ve destekleyen yapıların özellikleri ile ilgili bir harita çıkarılmış oldu. Ayrıca, Kars ve çevresinin teorik olarak genel özelliklerinin açıklanmasıyla bölge insanının din, toplum, sosyal yapı, sosyal yapı-din münasebetleri ve dini tecrübenin vasıtasıyla davranışlarının nasıl şekillendiği ortaya koyulmuştur. Genel manada Kars'taki dini hayat ne olursa olsun kendine özgü olgusal durumlar içerisinde bir bütünlük kazanmakta ve ilerleme göstermektedir.

Yapılan teorik çerçeve çalışmaları uygulamalı kısma geçiş noktasında kolaylık sağlamıştır. Dini ve gündelik hayatın analizine ilişkin bulgular genel manada değerlendirildiğinde, araştırma alanında gündelik hayat ve din arasındaki ilişkide katılım sıklığı farklılık göstermektedir. Bölge insanı gündelik hayatlarındaki bazı durumlarda dini normları göz önünde bulundururken bazı durumlarda farklı kriterleri ve normları göz önünde bulundurduğu görülmektedir. "Katılıyorum" oranı % 50'nin üzerinde olan durumlar; günlük hayatlarında karar verirken, yaptıkları tercihlerinden dolayı Allah'ın hoşnut olup olmayacağını dikkate almaları, hayatlarını dinin emirlerine göre şekillendirmeleri, ibadetlerini yapmadıklarında huzursuz olmaları, günah işlediğinde huzursuz olup hemen tövbe etmeleri, resmi nikâh kıyıldıktan sonra dini nikâhı da gerekli görmeleri, çocuklarını İslam'ı hassasiyetlere göre yetiştirmek istemeleri, inancı ne olursa olsun sosyal münasebetlerinde karşıdaki kişinin ahlaki davranışlarının öncelikli olması, trafik kurallarına uymadıklarında kul hakkı yemiş olmaları, İslam'ı özgürce yaşamanın yolunun laiklikten geçtiği ve dini grup ve cemaatlerin faaliyetlerinin devlet tarafından denetlenmesi gerektiğidir. En yüksek katılım oranına sahip durum % 87,8 oran ile "İnanıcı ne olursa olsun sosyal münasebetlerimde karşıdaki kişinin ahlaki davranışları benim için önceliklidir." görüşüdür. Daha sonrasında yüksek katılım oranına sahip durum % 82,7 oran ile "Resmi nikâh kıyıldıktan sonra dini nikâhı da gerekli görürüm." görüşüdür. "Katılmıyorum" oranı % 50'nin üzerinde olan durumlar; dini inançların kararlarını etkilemelerine izin vermemeleri, misafirlikte bayanlar ve erkeklerin aynı ortamda bulunmamasını tercih etmeleri, miras paylaşımında erkeklere iki kat pay vermeleri ve piyango, spor toto ve iddia gibi şans oyunları oynamalarıdır. Bölge insanının gündelik hayat ve din arasındaki ilişki durumu sıklığında daha çok "katılıyorum" ve "katılmıyorum"

⁵⁵ DİB, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 211.

cevaplarında yoğunlaştıkları görülmektedir. Araştırma bölgesinde, teorik olarak vuku bulan din ve dindarlık olgusunun gündelik hayat üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma alanında, dini hayatın içtimai boyutuyla ilgili tutumlar incelendiğinde iki temel teşekkül karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, bölge insanının dini özellikli içtimai tutum ve davranışlarını belirleyen etkenin geleneksel düşünce şekli olduğu, diğeri bölge insanının Türk toplumunun da etkisini gösteren kentleşme, bireyselleşme, rasyonelleşme ve dünyevileşme hareketlerinin etkisi altında olduğudur. İkinci durumun oluşmasında üç önemli parametre vardır. Birincisi, kırsal alandan şehir merkezine yapılan göçler sonucu oluşan şehirlileşme; ikincisi sanayi bölgelerinin yapılması, Kars-Bakü-Tiflis Ticaret Demiryolunun açılması, Kars Lojistik Merkezi'nin yapılması, Aktaş Sınır Kapısı'nın açılması ve diğer gelişmeler neticesinde modern toplumlarda değişimin önemli dinamiği olan ekonomik faaliyetler; üçüncüsü bölgede mevcut bulunan ve ileride kuvvetle muhtemel açılacak okul, fakülte ve yüksekokullar aracılığıyla eğitimin sosyal ve kültürel etkisidir. Gerek eğitim amacıyla gerek memurluk amacıyla gerekse de bölgede gelişen iş ortamlarının artmasıyla bölgeye dışarıdan gelen önemli sayıda nüfusun bölge insanında yerleşik olan sosyal ve kültürel görüşlerini etkileme derecesi günden güne artma eğilimi göstermektedir. Böyle bir ortam içerisinde hem dışarıdan gelen insanların sosyalleşeceği hem de bu insanlarla ilişki halinde olan bölge insanının sosyalleşeceği ve değişeceği bilinen bir sosyal gerçektir. Hatta bu tür sosyal değişimler bölge insanında ister istemez gerek biçimsel gerekse sembolik manada izler bırakacaktır. Bu bağlamda, bölge insanının zihniyet dünyasında geleneksellikten modernliğe doğru bir kayma olacağı derpiş edilebilir. Ancak geleneksellikten modernliğe geçmek demek tümüyle geleneksellikten kopmak veya tamamıyla modernliği kabul etmek demek değildir. Bölgenin sosyal, tarihi ve kültürel yapısı dikkate alındığında modernliğe geçiş, yerleşik geleneksel değerlerinde farklı şekillerde varlığını devam ettireceği eklektik bir süreç olarak gerçekleşecektir.

Araştırma alanımızı oluşturan bölge insanı, dini ve gündelik hayata dair konularda farklı görüş ve düşüncelere sahip olsa da, dini hayata yönelik tutum ve davranışlarında halen ağır basan motifin geleneksellik olduğu görülmektedir. Geleneksellik yaşantısı özellikle sosyal, kültürel yaşamda ve dini uygulamalarda kendisini daha çok belli ettirmektedir. Dini hayatın içtimai teşekkülü ile ilgili bulgular göz önüne alındığında, bir taraftan bölgede yaşanan sanayi, ticaret ve iktisadi gelişmelerin varlığı, diğer taraftan ulaşım, sağlık, eğitim, teknoloji gibi alanların gelişmesi neticesinde etki alanını artıran kentleşme, bireyselleşme, rasyonelleşme ve dünyevileşme süreçleri bölge insanının dini hayata yönelik tutum ve davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Ancak yaşanan süreçler sonucu bölgede meydana gelen modernleşmeyle ilgili, "bölgede çok rijit ve farklı tip sayılabilecek bir değişikliği de beraberinde getirmiştir." şeklinde kesin bir hüküm vermekte zordur. Araştırma bulguları, bölge insanının biçimsel ve simgesel çağdaşlaşmaya rağmen tam manasıyla ve tamamen dünyevileşmediğini göstermektedir. Bölge insanının sosyal süreçler içerisinde hayat standartları, yaşam şekilleri, zihin ve düşünce yapıları, dünya görüşleri ve tüketim alışkanlıkları değişime uğrasa da, araştırma sonuçlarının geneli göz önüne alındığında bölgede geçerli olan gündelik hayat tarzının belirlenmesinde ve yaşanmasında geleneksel yapının ve dini değerlerin halen etkili olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aslantürk, Zeki. *Kutsalın Dönüşü*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1998.

Aslantürk, Zeki & Amman. Mehmet Tayfun. *Sosyoloji Kavramlar-Kurumlar-Süreçler-Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017.

- Aslantürk, Zeki & Aslantürk. E. Hamit, *Uygulamalı Sosyal Araştırma*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010.
- Aydınlı, Halil. *Gerede'de Dini Hayat*. İstanbul: Gerede Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Bakırcı, Mustafa. *Amerika'daki Giresun*. İstanbul: Bir Yayıncılık, 2020.
- Bekarlar, Faruk (Editör ve Koordinatör). *KARS 2002*; Kars Valiliği. Kars: Önder Matbaacılık, 2002.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2009.
- Çetin, Ensar. *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2013.
- Demir, Mucip. *Kars Kent Coğrafyası*. Kars: Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 2014.
- Görgün, Tahsin. *İslam ve Ahlâk*. Tahsin Görgün (Ed.). "İslam Ahlâk Esasları". Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. *İlmihal-i İman ve İbadetler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları, 1994.
- Kösemihal, Nurettin Şazi. *Sosyoloji Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- Okumuş, Ejder. *Dinin Meşrulaştırma Gücü*. İstanbul: Özgü Yayıncılık Ark Kitapları, 2005.
- Öztürk, Emine. *Türkiye'de Aile İçi Şiddet, Kadın Sığınma Evleri ve Din*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Basılmamış Doktora Tezi), 2008.
- Sezen, Yümnü. *Sosyoloji Açısından Din*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Tanrıverdi, Hasan. "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8/3, (2018): 595-601.
- Wach, Joachim *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- İnternet Kaynakları
(Erişim Tarihi:05.03.2020;<http://www.tuik.gov.tr/start.do>)

ANKET FORMU ÖRNEĞİ

Aşağıda size sunulan ve cevaplayacağınız sorular "KARS'TA GÜNDELİK HAYAT ve DİN" konulu bir saha çalışması için kullanılacaktır. Cevaplarken gerekli hassasiyeti göstereceğinize inanıyor, araştırmamıza katkıda bulunduğunuz için şimdiden teşekkür ediyoruz.

Prof. Dr. Emine ÖZTÜRK
&
Mehmet BERKTAŞ / Yüksek Lisans Öğrencisi

1- Cinsiyet:

- 1- Bayan ()
2- Bay ()

2- Yaş:

- 1- 18-25 arası ()
2- 26-35 arası ()
3- 36-45 arası ()
4- 46-55 arası ()
5- 56 ve üstü ()

3- Öğrenim durumu:

- 1-Okuma yazma bilmiyorum ()
2-Okuma yazma biliyorum ()
3-İlkokul terk ()
4-İlkokul mezunuyum ()
5-Ortaokul terk ()
6-Ortaokul mezunuyum ()
7-Lise terk ()

- 8-Lise mezunuyum ()
9-Önlisans okumaktayım ()
10-Önlisans mezunuyum ()
11-Lisans okumaktayım ()
12-Lisans mezunuyum ()
13-Yüksek lisans mezunuyum ()
14-Doktora ve üstü ()

4- Meslek Durumu:

- 1-Çiftçi ()
2-İşçi ()
3-Memur ()
4-Öğretmen ()
5-Akademisyen ()
6-Esnaf ()
7-Öğrenci ()
8- Ev hanımı ()
9- Diğer

5- Medeni Durum:

- 1- Bekâr ()
2- Evli ()
3- Boşanmış ()
4- Eşi vefat etmiş ()

6- Sosyo-Ekonomik Durum:

- 1- Alt gelir düzeyine mensubum ()
2- Ortanın altı gelir düzeyine mensubum ()
3- Orta gelir düzeyine mensubum ()
4- Ortanın üstü gelir düzeyine mensubum ()
5- Üst gelir düzeyine mensubum ()

II. BÖLÜM	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
S.1. Günlük hayatımda karar verirken, yaptığım tercihimden dolayı Allah'ın hoşnut olup olmayacağını düşünürüm.			
S.2. Hayatımı dinin emirlerine göre şekillendiririm.			
S.3. Dini inancımın kararlarımı etkilemesine izin vermem.			
S.4. İbadetlerimi yapamadığımda huzursuz olurum.			
S.5. Günah işlediğimde pişman olurum ve hemen tövbe ederim.			
S.6. Eş seçerken önceliğim karşı tarafın dindar olmasıdır.			
S.7. Resmi nikâh kıyıldıktan sonra dini nikâhı da gerekli görürüm.			
S.8. Misafirlikte bayanlar ve erkeklerin aynı ortamda bulunmamasını tercih ederim.			
S.9. Çocuklarımı İslami hassasiyetlere uygun olarak yetiştirmek isterim.			
S.10. Komşu ve akrabalarımın olan ilişkilerimi düzenlerken inançlarım belirleyicidir.			
S.11. İnancı ne olursa olsun sosyal münasebetlerimde karşıdaki kişinin ahlaki davranışları benim için önceliklidir.			
S.12. Trafik kurallarına uymazsam kul hakkı yemiş olurum.			
S.13. Miras paylaşımında erkeklere iki kat pay veririm.			
S.14. İslam'ı özgürce yaşamanın yolu laiklikten geçer.			
S.15. Dini grup ve cemaatlerin faaliyetleri devlet tarafından denetlenmelidir.			
S.16. Piyango, spor toto ve iddia gibi şans oyunları oynarım.			
S.17. Birinden borç almaktansa az faizli kredi çekmeyi tercih ederim.			